

ZGODBA NEKE STARE KOZAČE

// Al Vrezec



Uralka – najstarejša doslej znana
KOZAČA (*Strix uralensis*) in sova
v Sloveniji, stara najmanj 17 let
foto: Rok Štirn

*Nekje okoli leta 2004 ali nekaj let pred tem se je v drevesnem duplu ali pa morda v starem gnezdu kragulja (*Accipiter gentilis*) ali sršenarja (*Pernis apivorus*) daleč stran od zvedavih človeških oči v prostranih dinarskih gozdovih, morda Krima, Kočevskega ali Snežnika, izvalila kozača (*Strix uralensis*). Bila je samica in recimo ji kar Uralka. Gotovo je bila med večjimi v svojem leglu, kar ji je dalo dobro popotnico za nadaljnje dolgo in plodno ter celo slavno življenje. Postala je do sedaj najstarejša znana kozača v Sloveniji, ki so ji celo mediji posvetili nadpovprečno veliko pozornost. Postala je torej ptica z zgodbo, ki navdihuje.*

Kozače so ptice, ki se jim z gnezditvijo ravno ne mudi. Ko mladiči zapustijo svoje gnezdo, zanje še kake dva meseca skrbijo starši. Samec je glavni pri preskrbi s hrano, samica pa je dežurna varnostnica, neustrašna borka, ki se spopade tudi z največjimi gozdnimi zvermi, če je življenje njenih mladičev ogroženo. Na jesen, nekje v septembru, se mlade kozače osamosvojijo in zapustijo rodni teritorij. Tudi naša Uralka se je v rosnih mladosti morala spopasti z največjim izzivom svojega življenja, prvo zimo. Za vsaj polovico mladičev je prva zima usodna in tiste kozače, ki doživijo brstenje svoje prve pomladi, so prave zmagovalke, in Uralka je bila med njimi. Potem je sledilo obdobje najstniške svobode, iskanja partnerja in gnezdišča. Za to potrebujejo večinoma tri do štiri leta, nekaterim pa uspe prvič gnezdit šele pri devetih letih.

2007 - PRVO GNEZDENJE

Koliko let je Uralka potrebovala, da se je ustalila, ostaja neresljiva uganka. Vsekakor pa je vsaj jeseni 2006 dobila partnerja, s katerim sta si za gnezdenje izbrala nenavadno lično duplo, gnezdilnico, nekje sredi krimskih gozdov. Gnezdo najde in izbere domnevno samec, samica pa seveda doda odločilno privolitev. Izbor je ključen, saj pomeni dom za vse življenje. Izbrana gnezdilnica je del raziskovalne mreže gnezdilnic za kozače in lesne sove na Krimu pri Ljubljani za dolgoletno spremljanje gnezdenja in obročkanja sov. Bila je postavljena jeseni leta 2003 in že leta 2005 je bilo v njeni bližini najdeno pero kozače. Morda se je Uralka s svojim partnerjem že takrat odločala za to gnezdo, kdo bi vedel. Uralkina najbližja sosedka z obročkom 25953 je v istočasno postavljena gnezdilnici približno kilometer in pol daleč pričela gnezdit že leta 2005. Za Uralko se je zares začelo aprila 2007, ko je v gnezdilnici legla prvo jajce. Takrat je bila v okviru monitoringa gnezdilnic tudi obročkana z obročkom 27046. Koliko je bila Uralka zares stara v času prvega gnezdenja, ni povsem jasno. Pri starosti treh let kozače lahko zamenjajo že vsa juvenilna (mladostna) peresa, tako da so v perutih le še odrasla peresa, kar da obročkovalcu oceno starosti treh ali več let (3Y+). Tako je bila Uralka ob obročkanju leta 2007 stara vsaj tri leta, čisto mogoče pa je, da je bila tudi starejša. Tisto prvo leto je štel Uralkino leglo tri jajca.

Samica kozače lahko prične z gnezdenjem šele, ko je dovolj težka, torej je ustrezno prehranjena, to pa je odvisno od lovskih spretnosti samca, ki jo hrani, predvsem pa od tega, kako bogato je leto z malimi sesalci. Mali sesalci, zlasti voluharice in miši, imajo to sitno lastnost, da se njihove populacije izjemno spreminjajo med leti. So leta, ko se neverjetno nam-



nožijo, recimo jim dobra leta, in leta, ko jih praktično ni, recimo jim slaba leta. Za dobrim letom navadno sledi slabo leto, ko se populacije malih sesalcev zaradi različnih bolezni ali upada hrane dobesedno sesujejo. Ko pa pride do obilnega obroda bukve in drugih dreves, se populacije zopet povečajo. Leto 2007 je bilo dobro leto, kar sta Uralka in njen partner tudi izkoristila. V analizi ostankov plena, ki so ostali v gnezdilnici po gnezdenju, je Brina Sotenšek ugotovila, da so bile na meniju v glavnem gozdne voluharice (*Clethrionomys glareolus*) in rumenogrle miši (*Apodemus flavicollis*), za posladek pa še kakšen krt (*Talpa europaea*), polh

Staranje kozače samice Uralka: prvo gnezdenje leta 2007 kot najmanj triletnica (levo zgoraj), drugo gnezdenje pri vsaj štirih letih leta 2008 (desno zgoraj), preudarna mati pri vsaj 13 letih leta 2017 (levo spodaj) in priletna dama pri vsaj 17 letih (desno spodaj)

foto: Andrej Kapla, Petra Vrh Vrezec, Al Vrezec, Maks Sešlar



Uralkina perut je imela v letu 2007 vsa peresa odrasla, vendar ene starosti, kar daje oceno starosti najmanj treh let (levo), medtem ko ima vsaj sedemnajstletna sova v peruti leta 2021 odrasla peresa različnih starosti glede na različne barvne odtenke peres, kar sicer kozače dobijo pri starosti štirih in več let.

foto: **Andrej Kapla, Maks Sešlar**

(*Glis glis*), drevesni polh (*Dryomys nitedula*), sekulja (*Rana temporaria*) ali ščinkavec (*Fringilla coelebs*). Kljub temu je Uralki in njenemu partnerju uspelo v tem letu vzrediti le dva od treh mladičev.

2008 - URALKA POKAŽE PRAVO KOZAČJO NARAVO

Leto 2008 bi moralo po pričakovanjih biti slabo leto, a se je spričo vse večjega podnebne neravnovesja obrnilo drugače. Bilo je dobro leto. To je bilo tako za Uralko kot njeno poprej omenjeno sosedo vnovič priložnost za gnezdenje, drugo za Uralko in že tretje za sosedo. Glede na nadaljnji razvoj dogodkov je bilo za Uralkino sosedo to zadnja gnezditve, medtem ko za Uralko še zdaleč ne. V letu 2008 se je malo premešal tudi Uralkin jedilnik, saj se je v tem letu prehranjevala s sicer težje ulovljivimi rumenogrilimi mišmi, ostali plen pa je bil bolj za okus. In rezultat? Tri jajca, iz katerih sta se izvalila le dva mladiča.

Leta 2008 je Uralka pokazala svojo kozačo naravo in srdito napadla obročkovalca v obrambi svojih mladičev.

foto: **Miha Krofel**



Kot se sicer za kozače spodobi, se je v tem letu Uralka izkazala za neustrašno braniteljico svoje mladeži. Nestrpnost kozačjih samic do vsiljivcev se med gnezdenjem spreminja. Medtem ko kozače za obrambo jajc in majhnih, komaj izvaljenih mladičev tvegajo manj, je pomišljanja za napad ob večjih mladičih precej manj. Ob tokratnem drugem obisku obročkovalcev je bila tudi Uralka manj prizanesljiva in je srdito napadla raziskovalca na gnezdu. Napadalni let je silovit, skoraj sokolski, in kozača skuša svoje kake dva centimetra dolge kremplje zasaditi vsiljivcu v glavo. Pri tem seveda tvega z močjo udarca, kar čuti tudi s čelado zavarovani obročkovalec. Udarac lahko primerjamo z močjo silovito zalučane košarkaške žoge in sunek lahko nepripravljenega brez težav vrže z lestve ali veje. Kolega Andrej Kapla je ob tem prostodušno pripomnil: »Tale pa vžge!«

2017 - SLAVNOSTNA VRNITEV

Po letu 2008 se je za Uralko skoraj izgubila sled. Gnezdilnica je bila kar osem let prazna. Samevala je celo v bogatem mišjem letu 2012, a ni rečeno, da je Uralka gnezdilnico zapustila. Kozače v jesenskem času in pozimi gnezdilnice obiskujejo in v žagovini na dnu gnezdilnice že pripravljajo gnezdilno jamico, četudi jim kasneje ne uspe izvaliti jajc. Tudi v Uralkinem gnezdu so se pojavljale take jamice, a ni gnezdila. Medtem je v sosednji gnezdilnici Uralka dobila že novo sosedo, sama pa še vedno ni gnezdila. Ali je izgubila partnerja in je morala najti novega, ali pa so bila leta, ki so sledila, zanj preprosto preskopa s plenom, kar bi ji omogočilo gnezdenje, kdo ve. Kozače samice gnezdo zelo redko zamenjajo, zato je malo verjetno, da bi v vsem tem času Uralka gnezdila drugje.

V letu 2016 je drevje obilno rodilo in sledila mu je bogata gnezditvena sezona 2017. Bilo je zopet mišje leto, ki se je odlikovalo zlasti po velikem številu rumenogrilih miši. In Uralka se je spet vrnila v svojo gnezdilnico, sedaj že kot preudarna dama s 13 ali več leti. Ob vsakoletnem pregledu gnezdilnice ni več zletela iz škatle kot splašena kokoš, pač pa je dostojanstveno sedela na svojih kar petih jajcih. Dogajanje pod gnezdilnico je budno spremljala s skoraj neznatnim kukanjem

čez rob gnezda. Iz gnezda ni zletela niti, ko sem se povzpел na gnezdo, od koder me je povsem pomilovalno gledala. Seveda, poračun za motenje je prišel kasneje, ob obročkanju mladičev, ko sem bil deležen novih udarcev za ceno ponovnega snidenja z neverjetno puhastimi kozačjimi mladiči skratje postave. Novinarica Dela Irena Štaudohar je ob tem navdušeno zapisala: »Biti tako blizu tako izjemnih ptic, kot so mladički kozače, je posebna in edinstvena izkušnja.« Obročkovalci pa »kot kakšni ženini, zaljubljeni v naravo in ptice, pticam natikajo obročke, s pomočjo katerih ugotavljajo, kako pustolovsko in domačijsko je njihovo življenje,« kakor se je izrazila Štaudoharjeva. Uralka in njen zarod so dokazali, da so sove smrtonoske le v glavah bedakov, kot se je že sredi 19. stoletja izrazil Fran Erjavec, sicer pa

Obročkovalci pa »kot kakšni ženini, zaljubljeni v naravo in ptice, pticam natikajo obročke, s pomočjo katerih ugotavljajo, kako pustolovsko in domačijsko je njihovo življenje,« kakor se je izrazila Štaudoharjeva.



Pepi, Uralkin mladič in pionir daljinskega spremljanja z oddajnikom med kozačami

foto: Al Vrezec

vsaka nosi svojo edinstveno življenjsko zgodbo. Eden od Uralkinih mladičev z imenom Pepi je bil namreč kot ena prvih kozač pri nas in tudi nasploh opremljen s sledilno napravo, da bi ugotovili, kaj se z mladimi kozačami po gnezdenju zares dogaja. Pepi je ostal na Uralkinem teritoriju vse do začetka septembra, potem pa je samo v enem mesecu premagal razdaljo več kot 42 kilometrov proti jugu. Prečkal je različne vasi, se kakšen dan skrival celo v skupini parkovnih dreves sredi naselja, ne da biga kdorkoli opazil. Ustabilil se je v bližini Kočevja, kjer ga niso mikala prostranstva kočevskih gozdov na višjih legah, pač pa gozdni rob v nižini. V začetku decembra je postal žal plen večjega plenilca in s tem delil usodo večine mladih kozač, ki se izvalijo v dobrih letih. Po dobrem letu namreč sledi slabo, ko populacije malih sesalcev močno upadejo, to pa pomeni stradanje mladih in neizkušenih ptic. Po

finskih podatkih naj bi večji del gnezdeče populacije kozač sestavljale ptice, izvaljene v slabih in ne v dobrih letih. Za slabim letom pride dobro, velikosti populacij malih sesalcev se povečajo, zato se vložek parov v napornejšo vzrejo mladičev v slabih letih navadno povrne s preživelim in uspešnejšim potomstvom. No, Uralkina strategija je drugačna. Čaka na dobra leta, v katerih si skuša z večjimi zarodi zagotoviti vsaj nekaj potomstva.

2021 - MEDIJSKI BLIŠČ NAJSTAREJŠE KOZAČE

Mišjemu letu 2017 so sledila tri sušna leta. A obilen obrod bukve in jelke jeseni 2020, ko se nas je večina ljudi poskrila po domovih pred grozečo virusno nevarnostjo, je povzročil ponovno populacijsko ek-splodzijo malih sesalcev pomladi 2021. In Uralka je

Varčna sedemnajstletnica s Krima

Najstarejša sova pri nas Na obročku ima številko 27046 in letos vali kar šest jajc

Ali veste, koliko let ima po podatkih nacionalnega inštituta za biologijo najstarejša sova v Sloveniji? Sedemnajst, medtem ko so najstarejši volci poplali na finskem dočakala je četrto stoletje.

ŠPILA ANKELE

Takole so slovenski senaristi opazili pri Naturi 2000 in dočakali, da sova kosača (nazadovalec in pisanec) Fran Uralka je umrla sova v 19. stoletju potemselas slovenski invenirom kosača, ter naj bi medela kosač kosači spet med evropsko potemselas vstane Nature 2000. Štari, ki ima številko obročka 27046, so prvič srečali v gnezdnici na Krimu leta 2007. Strikovalci so takrat ocenili, da je stara približno tri leta, saj sove pričeto z gnezdenjem v tretini do četrtem letu starosti. Danes so se s uverjenostjo soto srečali še v letih 2008 in 2007 in letno, ko vala kar šest jajc (popovnice je od dve do tri jajca). V tistem 17. letnem življenju se tako izobčili živi gnezdnici, v katerih je zmesa kar 17 jajc.

Kot so se zgledali, je gnezdnica kosača v Sloveniji vola vab predstavlja pet odstotkov celotne evropske populacije te vrste, ki živi v starih, gnezdnici tako na voljo kot niti legla. Strikovalci ocenjujejo, da pri nas gnezdi od 700 do 1200 parov.

Borealna severnjaška prica

Gnezdenje in populacija sove v gnezdnici na Krimu pri Ljubljani strikovalci s inštituta za biologijo sove spremljajo že dve desetletji, približno takrat, pred 19. leti, pa so v sodelovanju z zavodom za gozdove postavili prvo gnezdnico. Pri postavljanju nih je pomembno tudi v finiki strikovalci – kot že znanost, so pre na finiki zabeleži najstarejšo kosačo nasploh, ki je dočkala 25 let.

Kot pravi Al Vrezec, raziskovalec z nacionalnega inštituta za biologijo, je sova kosača severnjaška prica, ki je večinoma razširjena v pisi od Skandinavije prek Škandije do Sahaline, pri nas na jugu pa se je obdržala kot ostanek ledenih dob. Pri nas živi torej najstarejša kosača, ki so tudi nekakšno drugače od severnih, ne večje in temnejše.

V Sloveniji jedro populacije živi v kočevskih gozdih prostozemskih, saj gre za tipično prico starih obratovanih gozdov z debelimi drevesi, le prvi Vrezec in raziskovalec strikovanja je tudi v Alpah, le pred dvajsetimi leti je bil deževna Triglavski narodni park edini v Alpah, ki je imel kosačo. Vendar se je danes populacija pri nas tako povečala, da se danes kosače stijo letno tudi v Avstriji in Italiji, kar je dobro znamenje za to v Evropi ogroženo in vasi v srednji in zahodni Evropi izumrlo vrsto. To pomeni, da smo v prihodnosti Slovenci s svojim upravljanjem gozdov opravili dobro delo.

Promembel del obratovanja populacije sove je postavljane gnezdnice – pri nas so jih v 19 letih postavili 40. Najprej smo jih postavili z zavodom za gozdove na Krimu postavili le nekaj, kar je bil podoben, ali se bodo med soviati prejelo. Ker so se, smo načelovali in v vseh različnih posevkih postavili več gnezdnice, danes jih je že 85, ki nam omogočajo raziskovalni vpogled v rodost populacije. Način je, da te jih na Krimu imeli vrh duple, pri čemer sodelujemo z zavodom za gozdove, menim pa po volitvi, da jih tudi lastniki gozdov postavijo sprejemno, za kar smo jim zelo hvaležni.

Kot raziskovalec naal senaristi, sova je specializiran plenilec malih sesalcev, žužki miši, volčurci in podobni, in vasi v vseh gnezdnicah imajo omrežje nježno število, kar ima ugoden posledice tudi na sam



Najstarejša sova v Sloveniji je stara 17 let, prvič pa so jo strikovalci srečali v gnezdnici na Krimu leta 2007. Foto: MASA SELAR



AL VREZEC in URALKA sta se spoznala leta 2007 (zgoraj), leta 2021 pa sta se njuni življenjski poti po 14 letih zopet križali.

foto: Andrej Kapla, Stiven Kocijančič

po treh letih mirovanja in pri častitljivi starosti 17 ali več let dosegla rekord, šest jajc, ki jih je polegla že v začetku marca, najbolj zgodaj doslej. Tokrat v novo gnezdnico, saj je bila stara po 15 letih že dotrajana. Danes priletla dama je še vedno v dobri kondiciji, le na levem očesu se ji je pojavila siva mrena. Da, tudi sove imajo starostne težave, a kot kaže, je to pri njenem materinskem poslanstvu ne ovira. Glavno orodje pri lovu kosače niso oči, pač pa pretanjen sluh. Še najmanjši škrebet nepredvidnega glodavca se ujame v kot parabolo veliko obrazno masko sove, ki z natančnim prisluškovanjem z neverjetno natančnostjo ujame miš, četudi je zares ne vidi. Po zaslugi novodobne spletne komunikacije se je vest o stari sovi hitro razširila tudi v medije, tako v časopisju kot na radiu, ki so poročali o tej svojevrstni in življenja polni ptici.

S svojimi 17 leti in čez je Uralka danes pri nas ne le najstarejša poznana kosača, pač pa tudi sova nasploh. Samo na Krimu je Uralka za petami še kar

nekaj sovjih starostnic; med kosačami dve desetletnici, med lesnimi sovami pa še dve enajstletnici. Po starosti našo Uralko prekaša finska sovrstnica, ki je dosegla starost natanko 23 let, 10 mesecev in 13 dni, ko je bila najdena mrtva in ji je finska eminenceca na področju raziskav sov, prof. Perrti Saurola, posvetil poseben *In memoriam*. Naša rekorderka pa je še vedno živa in, kot je videti po njenem rekordnem letošnjem leglu, tudi vitalna. Njen recept za dolgo življenje je preudarnost in potrpežljivost. Želimo ji še dolgo in plodno življenje!

LITERATURA

- ANKELE, Š. (2021): Najstarejša sova v Sloveniji živi na Krimu. – *Slovenske novice*, 15. 4. 2021.
- ANKELE, Š. (2021): Varčna sedemnajstletnica s Krima: najstarejša sova pri nas. – *Delo* 63 (80): 12.
- SAUROLA, P. (1980): *Strix uralensis* D-21037 in memoriam. – *Lintumies* 15: 121-128.
- SAUROLA, P. (1989): *Ural Owl*. str. 327-345 V: Newton I. (ur.): *Lifetime Reproduction in Birds*. – Academic Press, London.
- SOTENŠEK, B. (2012): Prehranski niši simpatričnih vrst sov kosače (*Strix uralensis*) in lesne sove (*Strix aluco*) v gnezditvenem obdobju. Diplomsko delo. Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- ŠTAUDOHAR, I. (2017): Tihe in bojovite kraljice noči. – *Delo*, Sobotna priloga 59 (114).
- VREZEC, A. (2017): Being with owls - from faunistic surveys to ecosystem research. V: *Book of abstracts. World Owl Conference 2017*, Évora, Portugalska, 26-30 September 2017.
- <http://www.natura2000.si/novica/17-letna-kozaca-je-do-sedaj-znana-najstarejsa-sova-v-sloveniji/>
- <https://www.slovenskenovice.si/novice/slovenija/najstarejsa-sova-v-sloveniji-zivi-na-krimu/>
- <https://1zavse.si/2021-04-18/slovenske-novice/najstarejsa-sova-v-sloveniji-zivi-na-krimu-137952>
- <https://radioprvi.rtvsllo.si/2021/04/al-vrezec-raziskovalec-z-nacionalnega-instituta-za-biologijo/>
- https://reporter.si/clanek/magazin/crna-magija-in-sove-cudne-ptice-ki-strasijo-slovence-869837?fb_comment_id=5699723460067680_5700709893302370



Pri svojih vsaj 13 letih je Uralka ob gnezdenju leta 2017 dogajanje pod gnezdnico dostojanstveno opazovala s kukanjem čez rob gnezda.

foto: Al Vrezec